

कर्णाली प्रदेशभित्रको राष्ट्रिय वनको संरक्षण र सुव्यवस्था गर्न बनेको विधेयक, २०७६

प्रस्तावना: प्रदेश भित्रको राष्ट्रिय वनलाई वातावरणीय सन्तुलनकालागि आवश्यक भू-भागमा वनक्षेत्र कायम गरी राख्न, सरकारद्वारा व्यवस्थित वन, सामुदायिक वन, कबुलियती वन र धार्मिक वनको संरक्षण, संवर्द्धन एवं दिगो वन व्यवस्थापनको माध्यमबाट वन पैदावारको सहज आपूर्ति मार्फत वन पैदावारमा आधारित उद्योगहरूको प्रवर्द्धन, भू- तथा जलाधार संरक्षण, जैविक विविधता तथा जडीबुटी र पर्यापर्यटनको व्यवस्थापनबाट प्रदेशको समृद्धि र स्थानीय समुदायको जीविकोपार्जनमा योगदान पुऱ्याउन र निजी तथा सार्वजनिक जग्गामा वन विकास र प्रवर्द्धनको लागि कानूनी व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

कर्णाली प्रदेश सभाले यो ऐन बनाएको छ ।

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:** (१) यस ऐनको नाम “कर्णाली प्रदेश वन ऐन, २०७६” रहेको छ ।

(२) यो ऐन प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी तोकिएको मिति देखि लागू हुनेछ ।

२. **परिभाषा:** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,—

(क) “आखेटोपहार” भन्नाले वन्यजन्तुहरूको जीवित वा मृत शरीर वा पहिचान गर्न सकिने अवस्थामा रहेको तिनीहरूको शरीरको कुनै अङ्ग सम्झनु पर्छ र सो शब्दले वन्यजन्तुको कुनै पदार्थ वा त्यस्तो पदार्थको समिश्रणबाट तयार भएको वस्तु समेतलाई जनाउँछ ।

(ख) “अन्तरप्रदेशिक वन” भन्नाले एक भन्दा बढी प्रदेशमा फैलिएको, भौगोलिक तथा प्राकृतिक रूपमा जोडिएको र पारिस्थितिकीय प्रणालीको दृष्टिबाट अन्तरसम्बन्धित राष्ट्रिय वन सम्झनु पर्छ ।

(ग) “उपभोक्ता समुह” भन्नाले वनको संरक्षण, संवर्द्धन, व्यवस्थापन तथा सदुपयोग गर्न यस ऐन बमोजिम गठन भएको उपभोक्ता समुह सम्झनु पर्छ ।

(घ) “कार्ययोजना” भन्नाले वनको विकास, संरक्षण तथा वन पैदावारको उपयोग तथा बिक्री वितरण गर्न तयार गरिएको यस ऐन बमोजिम स्वीकृत वन सम्बन्धी कार्ययोजना सम्झनु पर्छ ।

(ङ) “गैरकाष्ठ वन पैदावार” भन्नाले वनमा रहेका वा वनमा उत्पन्न भएका वा वन बाहिर रहेका रुखहरूबाट उत्पादित काठ र दाउरा बाहेकका जडीबुटी तथा वन्यजन्तु वा वन्यजन्तुको आखेटोपहार लगायत अन्य सबै जैविक उत्पत्तिका सामान सम्झनु पर्छ ।

- (च) “प्राणी उद्यान” भन्नाले संरक्षण शिक्षा, मनोरञ्जन, प्रजनन, वंशाणु स्रोतको संरक्षण, अध्ययन तथा अनुसन्धान गर्ने उद्देश्यले जीवजन्तुहरू परस्थानमा प्रदर्शनमा राखी व्यवस्थापन गरिएको स्थान सम्झनु पर्छ र सो शब्दले चिडियाखानालाई समेत जनाउँछ ।
- (छ) “जलाधार” भन्नाले व्यवस्थापकीय ढङ्गले परिभाषित गरिएको पानीको उत्पत्ति हुने, बग्ने र अन्तिम निकास हुने समग्र क्षेत्र सम्झनु पर्छ । सो शब्दले कुनै नदी, खोला, खोल्सा आदिलाई निकासको आधार मानी त्यस्तो बहाव सँगसँगैको र सो भन्दा माथिल्लो क्षेत्र समेतलाई जनाउँछ ।
- (ज) “जैविक मार्ग” भन्नाले वन्यजन्तुहरू एक बासस्थानबाट अर्को बासस्थानमा आवतजावत गर्ने बाटो सम्झनु पर्छ ।
- (झ) “टाँचा भन्नाले” काठ वा खडा रुखमा लगाइने छाप, चिन्ह वा निशाना सम्झनु पर्छ ।
- (ञ) “डिभिजन वन कार्यालय” भन्नाले प्रदेश सरकार अन्तर्गतको डिभिजन वन कार्यालय सम्झनु पर्छ ।
- (ट) “डिभिजनल वन अधिकृत” भन्नाले डिभिजन वन कार्यालयको प्रमुख सम्झनु पर्छ ।
- (ठ) “तोकिएको” वा “तोकिए बमोजिम” भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्झनु पर्छ ।
- (ड) “धार्मिक वन” भन्नाले दफा ३४ बमोजिम परापूर्वकालदेखिको कुनै धार्मिक स्थल वा त्यस अन्तर्गत रहेको राष्ट्रिय वनको संरक्षण गर्न कुनै धार्मिक निकाय, समुदाय वा समुहलाई सुम्पिएको राष्ट्रिय वनको कुनै निश्चित भाग सम्झनु पर्छ ।
- (ढ) “निजी वन” भन्नाले प्रचलित कानून बमोजिम कुनै व्यक्ति वा संस्थाको हक पुग्ने निजी जग्गामा लगाई वा हुर्काइ संरक्षण गरिएको वन सम्झनु पर्छ । यसमा वन शब्दले गैरकाष्ठजन्य प्रजाति, जडीबुटी र सुगन्धित वनस्पति समेतलाई जनाउँछ ।
- (ण) “निर्देशनालय” भन्नाले मन्त्रालय अन्तर्गतको वन सम्बन्धी विषय हेर्ने निर्देशनालय सम्झनु पर्छ ।
- (त) “पर्यापर्यटन” भन्नाले वन, वन्यजन्तु, वातावरण लगायत प्राकृतिक र साँस्कृतिक सम्पदामा आधारित प्रकृतिमैत्री पर्यटकीय गतिविधिलाई सम्झनु पर्छ । सो शब्दले पर्यापर्यटनलाई लक्षित गरी संचालन गरिने क्रियाकलापहरूलाई समेत जनाउँछ ।
- (थ) “प्रचलित संघीय वन ऐन” भन्नाले संघीय सरकारको वन ऐन, २०७६ सम्झनु पर्छ ।

- (द) “प्रदेश” भन्नाले कर्णाली प्रदेश सम्झनु पर्छ ।
- (ध) “प्रदेश वन निर्देशक” भन्नाले निर्देशनालयको प्रमुख सम्झनु पर्छ ।
- (न) “प्रदेश सरकार” भन्नाले कर्णाली प्रदेश सरकार सम्झनु पर्छ ।
- (प) “प्रशोधन” भन्नाले कच्चा अपरिष्कृत वन पैदावारको मूल्य अभिवृद्धि गर्न सफा गरेर, सुकाएर, रेसा, धागो, लच्छा वा धूलो बनाएर, पेलेर वा वाष्पिकरण गरेर भौतिक स्वरूप परिवर्तन गरी उपयोगी वस्तु वा पदार्थ वा अवयव उत्पादन गर्ने कार्य सम्झनु पर्छ ।
- (फ) “मन्त्रालय” भन्नाले प्रदेश सरकारको वन सम्बन्धी विषय हेर्ने मन्त्रालय सम्झनु पर्छ ।
- (ब) “राष्ट्रिय वन” भन्नाले प्रदेश भित्र रहेका प्रदेश सरकारद्वारा व्यवस्थित वन, सामुदायिक वन, धार्मिक वन, कबुलियती वन सम्झनु पर्छ र सो शब्दले वनले घेरिएको वा वनको छेउछाउमा रहेको पर्ती वा ऐलानी जग्गा तथा वन भित्र रहेका बाटो, पोखरी, ताल वा खोलानाला र बगर समेतलाई जनाउँछ ।
- (भ) “वन” भन्नाले पूर्ण वा आंशिक रूपमा रुख वा बुट्यानले ढाकिएको क्षेत्र सम्झनु पर्छ ।
- (म) “वन पैदावार” भन्नाले वनमा रहेका वा पाइएका वा वनबाट ल्याइएका काष्ठ पैदावार, गैरकाष्ठ वन पैदावार, वा चट्टान, माटो, नदीजन्य र खनिजजन्य पदार्थ सम्झनु पर्छ ।
- (य) “वन संवर्द्धन पद्धति” भन्नाले वनको वृद्धि र विकासका लागि गरिने प्रणाली वा कार्य सम्झनु पर्छ ।
- (र) “पट्टा” भन्नाले दफा २७ बमोजिमका उद्देश्यका लागि दफा २९ बमोजिम प्रदान गरिएको वन सम्बन्धी पट्टा सम्झनु पर्छ र पट्टावाला भन्नाले पट्टा प्राप्त गर्ने व्यक्ति वा संस्थालाई जनाउँछ ।
- (ल) “वनक्षेत्र” भन्नाले निजी स्वामित्वको हक भोगको र प्रचलित कानूनले अन्यथा व्यवस्था गरेको बाहेकको वन सिमाना लगाइएको वा नलगाइएको वनले घेरिएको वा वनभित्र रहेको घाँसे मैदान, खर्क, हिउँले ढाकेको वा नढाकेको नाङ्गो पहाड, बाटो, पोखरी, ताल, तलैया, सिमसार, नदी, खोलानाला, बगर, पर्ती वा ऐलानी जग्गाले ओगटेको क्षेत्र सम्झनु पर्छ ।

- (व) “वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन” भन्नाले प्रचलित कानून बमोजिम गरिने संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन, प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनका सम्बन्धमा तयार गरिएको प्रतिवेदन सम्झनु पर्छ ।
- (श) “वातावरणीय सेवा” भन्नाले वनक्षेत्रको पारिस्थितिकीय प्रणालीबाट प्राप्त हुने देहाय बमोजिमको सेवा र सोबाट प्राप्त हुने लाभ सम्झनु पर्छ:-
- (१) कार्बन सञ्चिति,
 - (२) जैविक विविधताको संरक्षण,
 - (३) जलाधार तथा जलचक्र प्रणाली,
 - (४) पर्याप्यटन,
 - (५) तोकिए बमोजिमका अन्य वस्तु, सेवा तथा लाभ ।
- (ष) “सब डिभिजन वन कार्यालय” भन्नाले डिभिजन वन कार्यालय अन्तर्गतको वन कार्यालय सम्झनु पर्छ ।
- (स) “सरकारद्वारा व्यवस्थित वन” भन्नाले दफा १३ बमोजिम प्रदेश सरकारले व्यवस्थापन गरेको राष्ट्रिय वनको कुनै भाग सम्झनु पर्छ ।
- (ह) “सामुदायिक वन” भन्नाले दफा १६ बमोजिम उपभोक्ता समूहलाई हस्तान्तरण गरिएको राष्ट्रिय वनको कुनै भाग सम्झनु पर्छ ।
- (क्ष) “सिमसार” भन्नाले भूमिगत जलस्रोतबाट वा वर्षातका कारण पानीको परीमाण रहने वा प्राकृतिक वा मानव निर्मित, स्थायी वा अस्थायी, जमेको वा बगेको, स्वच्छ वा नुनिलो पानी भएको धापिलो जमिन (स्वाम्प), दलदले जमिन (मार्स), नदीबाट प्रभावित जमिन (रिभराइन फ्लडप्लेन), ताल (लेक), पोखरी (पोण्ड) र जलभण्डार क्षेत्र (वाटर स्टोरेज एरियाज) समेतलाई जनाउँछ ।
- (त्र) “संरक्षण भू-परिधी” भन्नाले राष्ट्रिय वनको कुनै भाग र त्यसको वरपर रहेको बस्ती अन्तर्गत पाइने वन, वन्यजन्तु, पुरातात्विक, साँस्कृतिक, ऐतिहासिक, जैविक विविधता, वातावरण वा वैज्ञानिक वा अन्य विशेष महत्व भएका दफा ५९ बमोजिम घोषणा गरिएको क्षेत्रलाई सम्झनु पर्छ ।
- (ज्ञ) “स्थानीय तह” भन्नाले गाँउपालिका वा नगरपालिका सम्झनु पर्छ ।

परिच्छेद-२

राष्ट्रिय वनको सिमा निर्धारण र अन्य व्यवस्था

३. राष्ट्रिय वनको सीमा निर्धारण: (१) नेपाल सरकारले प्रदेशभित्रको राष्ट्रिय वन र अन्तर प्रादेशिक वनको सिमा निर्धारण गरे बमोजिम डिभिजनल वन अधिकृतले प्रचलित संघीय वन ऐनमा भएको व्यवस्था बमोजिम आफ्नो कार्य क्षेत्रको राष्ट्रिय वनको सिमाना छुट्याइ वन सिमाना लगाउन सक्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम सीमा निर्धारण गरेको वनको तथ्यांक, वनक्षेत्रको नक्सा, त्यस क्षेत्रभित्र पाइने वनका किसिम र त्यस्ता वनको अवस्था अध्यावधिक गरी राख्नु पर्नेछ ।
४. जग्गा दर्ता गर्न नहुने: (१) राष्ट्रिय वन भित्रको जग्गा कसैले पनि दर्ता गर्न वा गराउन हुँदैन ।
- (२) उपदफा (१) मा लेखिएको जग्गा दर्ता गराइएको भए सो दर्ताको नाताले त्यस्तो जग्गा दावी गर्न पाइने छैन र त्यस्तो दर्ता स्वतः बदर भएको मानिनेछ ।
- (३) यो ऐन प्रारम्भ हुनुभन्दा अघि कसैले राष्ट्रिय वनभित्रको कुनै भाग दर्ता गराएको रहेछ भने त्यस्तो दर्ता समेत यो ऐन प्रारम्भ भएपछि स्वतः बदर हुनेछ ।
- (४) उपदफा (२) र (३) बमोजिम दर्ता बदर भएको जग्गाको लगत कट्टा गर्न डिभिजनल वन अधिकृतले मालपोत कार्यालयलाई र करको लगत कट्टा गर्न सम्बन्धित स्थानीय तहलाई तत्काल लेखी पठाउनु पर्नेछ । त्यसरी लेखी आएमा सात दिनभित्र मालपोत कार्यालयले सो जग्गाको लगत र सम्बन्धित स्थानीय तहले करको लगत कट्टा गरी सोको जानकारी सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयलाई दिनु पर्नेछ ।
- (५) उपदफा (४) बमोजिम लगत कट्टा भएको विवरण डिभिजन वन कार्यालयले मन्त्रालयमा पठाउनु पर्नेछ ।
- (६) राष्ट्रिय वन भित्रको जग्गा कसैले दर्ता गरे गराएमा प्रचलित संघीय वन ऐनमा भएको व्यवस्था बमोजिम सजाय हुनेछ ।
५. राष्ट्रिय वनमा कुनै व्यक्तिलाई हक प्राप्त नहुने: (१) नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकार वा डिभिजनल वन अधिकृतबाट पट्टा, पूर्जा वा प्रमाणपत्र प्राप्त गरी वा अरु कुनै प्रकारको हक वा सहूलियत प्राप्त गरेकोमा बाहेक कुनै व्यक्तिलाई राष्ट्रिय वनमा कुनै किसिमको हक वा सहूलियत प्राप्त हुने छैन ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त हक वा सहूलियत नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकार वा डिभिजनल वन अधिकृतको आदेश बमोजिम बाहेक अरु कसैलाई बिक्री बन्धक, दान दातव्य वा सट्टा गरी वा अरु कुनै प्रकारले हक छाडी दिनु हुँदैन ।

६. **प्रवेश निषेध गर्न सक्ने:** वन संरक्षणको दृष्टिकोणबाट आवश्यक देखिएमा डिभिजनल वन अधिकृतले मन्त्रालयको स्वीकृति लिई राष्ट्रिय वनको कुनै भागमा निश्चित अवधिका लागि सूचना प्रकाशित गरी प्रवेश निषेध गर्न सक्नेछ ।

तर डिभिजनल वन अधिकृतले तोकिएको बाटोबाट आवत-जावत गर्न यसले कुनै प्रतिबन्ध लगाएको मानिने छैन ।

७. **राष्ट्रिय वनको व्यवस्थापन:** (१) नेपाल सरकारले तयार गरेको प्रदेशभित्रको राष्ट्रिय वन र अन्तर प्रादेशिक वनको रणनीतिक योजना बमोजिम प्रदेश सरकारले प्रदेशभित्रको राष्ट्रिय वनको संरक्षण, व्यवस्थापन र सदुपयोगको व्यवस्था गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा उल्लिखित रणनीतिक योजना प्राप्त नहुँदा सम्म प्रदेश सरकार आफैले तयार गरेको रणनीतिक योजना बमोजिम प्रदेशभित्रको राष्ट्रिय वनको संरक्षण, व्यवस्थापन र सदुपयोगको व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) वा (२) बमोजिमको रणनीतिक योजनाको अधिनमा रही डिभिजनल वन अधिकृतले आफ्नो कार्य क्षेत्रको राष्ट्रिय वनको रणनीतिक योजना तयार गरी मन्त्रालयबाट स्वीकृत गराई कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ ।

(४) प्रदेश भित्र रहेको अन्तर प्रादेशिक वनको हकमा नेपाल सरकारले स्वीकृत गरेको रणनीतिक योजना अनुरूप प्रदेश सरकारले अन्तर प्रादेशिक वनको संरक्षण, विकास र सदुपयोग गर्न आवश्यक व्यवस्था गर्नेछ ।

(५) अन्तर प्रादेशिक वन व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

८. **वन क्षेत्रभित्र बसोबास वा पुनर्बास नगरिने:** (१) रुख भएको कुनै पनि वनक्षेत्र बसोबास वा पुनर्बासको लागि प्रयोग गरिने छैन ।

(२) यो ऐन प्रारम्भ हुनुअघि बसोबास र पुनर्बास गरिएका जग्गाहरूमा त्यस्तो जग्गा प्रदान गर्दाको बखतदेखि नै रहेका रुखहरू प्रदेश सरकारको स्वामित्वमा रहनेछन् र त्यस्ता रुखहरू प्रदेश सरकारले यथासम्भव चाँडो हटाउनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) मा उल्लिखित रुखहरू यस ऐन विपरित हटाउनेलाई राष्ट्रिय वनमा कसुर गरे सरह सजाय हुनेछ ।

९. **विकास निर्माणका लागि वनक्षेत्र प्रयोग गर्ने सम्बन्धी व्यवस्था:** (१) प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले कुनै विकास आयोजना सञ्चालन गर्दा वनक्षेत्रको जग्गा प्रयोग गर्नु बाहेक अन्य कुनै विकल्प नभएको

र प्रचलित कानून बमोजिमको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनबाट त्यस्तो योजना सञ्चालन गर्दा वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल असर नपर्ने देखिएमा सो आयोजना सञ्चालन गर्न त्यस्तो वनक्षेत्रको जग्गा प्राप्त गर्न नेपाल सरकारबाट अनुमति लिनु पर्नेछ ।

(२) विकास निर्माणका लागि वनक्षेत्र प्रयोग गर्ने सम्बन्धी अन्य व्यवस्था प्रचलित संघीय वन ऐनमा व्यवस्था भए बमोजिम हुनेछ ।

१०. खनिज कार्यका लागि वनक्षेत्र प्रयोग गर्न सक्ने: (१) राष्ट्रिय वनभित्र खनिज पदार्थ भए नभएको अन्वेषण गर्नु पर्ने भएमा सम्बन्धित निकायले मन्त्रालयको अनुमति लिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको अन्वेषणबाट सुन, चाँदी, तामा, फलाम जस्ता खनिज पदार्थ रहेको पत्ता लागि उत्खनन् गर्नु परेमा वन क्षेत्रको प्रयोगको लागि प्रचलित संघीय वन ऐन बमोजिम नेपाल सरकारको अनुमति लिनु पर्नेछ ।

११. वन पैदावारको बिक्री वितरण: (१) प्रदेश सरकारले घरकाज, धार्मिक कार्य, विपद व्यवस्थापन, शव दहन तथा अत्यावश्यक विकास निर्माण लगायतका कार्यमा आवश्यक पर्ने काठ दाउरा आपूर्तिको लागि तोकिए बमोजिम व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।

(२) प्रदेश सरकारले मापदण्ड निर्धारण गरी तोकिए बमोजिमका वन पैदावारमा आधारित उद्योगलाई तोकिए बमोजिमको परिमाणमा वन पैदावार उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

(३) प्रदेश सरकारले तोकिए बमोजिमका काष्ठ तथा गैरकाष्ठ वन पैदावार एक तहको मूल्य अभिवृद्धि नगरी प्रदेश बाहिर निकासी गर्न नपाउने व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।

(४) वन पैदावारको उपयोग गर्न, हटाउन वा बिक्री वितरण गर्न, ओसार पसार वा निकासी गर्न तोकिएको निकाय वा अधिकारीले तोकिए बमोजिम इजाजत दिन सक्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम इजाजत दिइने वन पैदावारको मूल्य वा दस्तुर तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(६) नरम र कडा प्रकृतिका काठ हुने प्रजातिको सङ्कलन तथा बिक्री वितरणको प्रक्रिया तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(७) जडीबुटी प्रजातिको तोकिएको अवधिका लागि तोकिए बमोजिमको सङ्कलन इजाजत दिनु पर्नेछ ।

(८) डिभिजन वन कार्यालयले वनक्षेत्र भित्रको नदीजन्य पदार्थ कार्ययोजनाले निर्दिष्ट गरे बमोजिम सङ्कलन तथा बिक्री वितरण गर्न सक्नेछ ।

१२. अध्ययन अनुसन्धानका लागि अनुमति लिनु पर्ने: (१) राष्ट्रिय वनक्षेत्र भित्र वन, वनस्पति तथा वन्यजन्तुका लागि अध्ययन, अनुसन्धान तथा नमुना सङ्कलन गर्न चाहने व्यक्ति वा संस्थाले अध्ययनको प्रस्ताव सहित अनुमतिको लागि मन्त्रालयमा निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निवेदन परेमा तोकिए बमोजिमको प्रक्रियाको आधारमा सोही प्रयोजनका लागि निश्चित अवधि तोक्यो मन्त्रालयले राष्ट्रिय वनको कुनै भाग उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको उपलब्ध गराइएको वन क्षेत्रको तोकिएको दस्तुर प्रदेश सरकारलाई बुझाउनु पर्नेछ ।

परिच्छेद-३

सरकारद्वारा व्यवस्थित वन सम्बन्धी व्यवस्था

१३. सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको कार्ययोजना: (१) डिभिजन वन कार्यालयले रणनीतिक योजनाको अधिनमा रही आफ्नो कार्य क्षेत्रभित्रको राष्ट्रिय वनको कुनै भागलाई सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको रूपमा व्यवस्थापन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको व्यवस्थापन गर्न कार्ययोजना तयार गरी स्वीकृतिका लागि निर्देशनालयमा पेश गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम पेश भएको कार्ययोजनामा कुनै हेरफेर आवश्यक देखेमा निर्देशनालयले त्यस्तो कार्ययोजना डिभिजन वन कार्यालयमा फिर्ता पठाउन सक्नेछ र डिभिजन वन कार्यालयले आवश्यक हेरफेर गरी आफ्नो रायसहित पठाएपछि सो कार्ययोजना निर्देशनालयले स्वीकृत गर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम स्वीकृत भएको कार्ययोजना डिभिजन वन कार्यालयले कार्यान्वयन गर्नेछ ।

१४. सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको वन पैदावारको स्वामित्व र बिक्री वितरण: (१) सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको वन पैदावारमा प्रदेश सरकारको स्वामित्व रहनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको वन पैदावार उपयोग गर्न, हटाउन वा बिक्री वितरण गर्न, निकासी गर्न वा ओसारपसार गर्न तोकिएको निकाय वा अधिकारीले तोकिए बमोजिम इजाजत दिन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम इजाजत दिइने वन पैदावारको मूल्य वा दस्तुर तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१५. सरकारद्वारा व्यवस्थित वनमा अन्य कार्य गर्न नहुने: कार्ययोजनाले निर्दिष्ट गरेका कार्य तथा वन विकास कार्य बाहेक सरकारद्वारा व्यवस्थित वनमा अन्य कुनै कार्य गर्न पाइने छैन ।

तर मन्त्रालयबाट अनुमति प्राप्त गरी वैज्ञानिक अध्ययन वा अनुसन्धान गर्न यसले बाधा पारेको मानिने छैन ।

परिच्छेद-४

सामुदायिक वन सम्बन्धी व्यवस्था

१६. सामुदायिक वन हस्तान्तरण: (१) दफा २३ बमोजिम दर्ता भएको उपभोक्ता समूहले वनको विकास, संरक्षण, उपयोग, व्यवस्थापन गर्न तथा वन पैदावारको स्वतन्त्र रूपमा मूल्य निर्धारण गर्न र बिक्री वितरण गर्न पाउने गरी राष्ट्रिय वनको कुनै भाग सामुदायिक वनको रूपमा व्यवस्थापन गर्न चाहेमा कार्ययोजना सहित डिभिजन वन कार्यालयमा निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कार्ययोजना डिभिजनल वन अधिकृतले आवश्यक जाँचबुझ गरी उपयुक्त देखिएमा स्वीकृत गर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम कार्ययोजना स्वीकृत भएमा डिभिजनल वन अधिकृतले तोकिए बमोजिमको ढाँचामा सामुदायिक वन हस्तान्तरणको प्रमाणपत्र दिनेछ ।

(४) उपदफा (१) को प्रयोजनका लागि डिभिजनल वन अधिकृतले उपभोक्ताहरूलाई परिचालन गरी कार्ययोजना तयार गर्न आवश्यक प्राविधिक एवं अन्य सहयोग उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

(५) उपदफा (१) बमोजिमको कार्ययोजना तयार गर्दा उपभोक्ता समूहले सम्बन्धित स्थानीय तहसँग आवश्यक परामर्श गर्न सक्नेछ ।

(६) उपदफा (१) बमोजिमको कार्ययोजनाको अवधि बढीमा दश वर्षको हुनेछ ।

१७. कार्य योजनामा संशोधन: (१) उपभोक्ता समूहले समूहको चाहना र आवश्यकताको आधारमा वन व्यवस्थापन कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन सम्बन्धित स्थानीय तहको परामर्शमा सामुदायिक वन व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्ययोजना संशोधन गर्न सक्नेछ र त्यस्तो संशोधनको जानकारी डिभिजनल वन अधिकृतलाई दिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम उपभोक्ता समूहले कार्ययोजनामा गरेको संशोधनले वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल असर पर्ने देखिएमा डिभिजनल वन अधिकृतले त्यस्तो संशोधनको जानकारी प्राप्त भएको तीस दिनभित्र उपभोक्ता समूहलाई सो संशोधन लागू नगर्न निर्देशन दिन सक्नेछ र त्यस्तो निर्देशनको पालना गर्नु उपभोक्ता समूहको कर्तव्य हुनेछ ।

१८. वन उद्यम तथा पर्याप्यटन कार्यक्रम संचालन गर्न सक्ने: (१) सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहले कार्ययोजनाले निर्दिष्ट गरेका वन उद्यम तथा तोकिए बमोजिमका पर्याप्यटनका कार्यक्रमहरू आफैले वा स्थानीय तह वा संघसंस्था वा निजी क्षेत्र वा सहकारीसँगको साझेदारीमा सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहले पर्यापर्यटन विकासका भौतिक पूर्वाधार निर्माणका लागि बढीमा पाँच हेक्टर वा कूल क्षेत्रफलको दश प्रतिशतले हुन आउने क्षेत्रफल मध्ये जुन कम हुन्छ त्यति सामुदायिक वन क्षेत्र प्रयोग गर्न सक्नेछ ।

तर त्यस्तो क्षेत्रमा प्रचलित कानून र समूहको कार्ययोजना विपरित कुनै भौतिक पूर्वाधार निर्माण गरी वनक्षेत्रको भू-उपयोग परिवर्तन गर्न पाइने छैन ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम साझेदारी गरेको कारणले मात्र उपभोक्ता समूहको उत्तरदायित्व हस्तान्तरण भएको मानिने छैन ।

(४) सामुदायिक वनमा पर्यापर्यटन कार्यक्रम संचालनबाट प्राप्त शुल्कको दश प्रतिशत रकम प्रदेश सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नु पर्नेछ ।

(५) वन उद्यम तथा पर्यापर्यटन कार्यक्रम सञ्चालन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१९. सामुदायिक वन फिर्ता लिन सकिने: (१) दफा १६ बमोजिम हस्तान्तरण भएको सामुदायिक वनमा उपभोक्ता समूहले कार्ययोजना बमोजिम कार्य संचालन गर्न नसकेमा वा कार्ययोजना विपरित काम गरेमा वा वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल असर पर्ने कुनै कार्य गरेमा वा यो ऐन र यस ऐन अन्तर्गत बनेका नियम उल्लङ्घन गरेमा डिभिजनल वन अधिकृतले तोकिए बमोजिम त्यस्तो उपभोक्ता समूहको दर्ता खारेज गर्न र त्यस्तो सामुदायिक वन फिर्ता लिने निर्णय गर्न सक्नेछ ।

तर त्यसरी उपभोक्ता समूहको दर्ता खारेज गरी सामुदायिक वन फिर्ता लिने निर्णय गर्नु अघि सम्बन्धित उपभोक्ता समूहलाई सफाई पेश गर्ने मौका दिइनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम डिभिजनल वन अधिकृतले गरेको निर्णय उपर चित्त नबुझ्ने समूहले तोकिए बमोजिम प्रदेश वन निर्देशक समक्ष उजुर गर्न सक्नेछ र त्यस्तो उजुरीमा प्रदेश वन निर्देशकले गरेको निर्णय अन्तिम हुनेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम फिर्ता लिएको सामुदायिक वन उपदफा (२) बमोजिम डिभिजनल वन अधिकृतले गरेको तत्सम्बन्धी निर्णय बदर भएमा डिभिजनल वन अधिकृतले साविककै उपभोक्ता समूहलाई सामुदायिक वन फिर्ता दिनु पर्नेछ र निर्णय सदर भएमा डिभिजनल वन अधिकृतले दफा २३ बमोजिम उपभोक्ता समूह पुनर्गठन गरी सो सामुदायिक वन पुनः हस्तान्तरण गर्नु पर्नेछ ।

२०. कार्ययोजना विपरित काम गर्नेलाई हुने सजाय: (१) सामुदायिक वनमा कुनै उपभोक्ताले कार्ययोजना विपरित हुने कुनै काम गरेमा निजलाई सम्बन्धित उपभोक्ता समूहले समूहको विधान र कार्ययोजना बमोजिम जरिवाना गर्न सक्नेछ र कुनै हानि नोक्सानी भएकोमा विगो समेत असुल उपर गर्न सक्नेछ ।

तर उपभोक्ता समूहका सदस्य भन्दा बाहिरको व्यक्ति भएमा राष्ट्रिय वनमा कसुर गरे सरह सजाय हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै उपभोक्ताले कार्ययोजना विपरित हुने कुनै काम गरी भएको हानी नोक्सानीको आधारमा सजाय हुन उपभोक्ता समूहबाट सिफारिस भई आएमा डिभिजनल वन अधिकृतले प्रचलित संघीय वन ऐन बमोजिम कारवाही गर्न सक्नेछ ।

२१. सामुदायिक वनको वन पैदावार बिक्री वितरण: (१) सामुदायिक वनको कार्ययोजना बमोजिम प्राप्त हुने वनपैदावार मध्ये समूहले आफ्ना सदस्यलाई बिक्री वितरण गरी खपत नभएको वनपैदावार तोकिए बमोजिम समूह बाहिर बिक्री वितरण गर्न सक्नेछ ।

(२) समूह बाहिर बिक्री वितरण गरिएको वनपैदावारहरूको बिक्रीबाट प्राप्त रकमको दश प्रतिशत रकम सेवा शुल्क बापत प्रदेश सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद-५

सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह गठन सम्बन्धी व्यवस्था

२२. सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहको गठन: (१) सामुहिक हितका लागि आफ्नो पायक पर्ने कुनै वनको विकास र संरक्षण गर्न तथा वन पैदावारको उपयोग गर्न चाहने सम्बन्धित उपभोक्ताहरूले तोकिए बमोजिम उपभोक्ता समूह गठन गर्न सक्नेछन् ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम उपभोक्ता समूह गठन गर्न माग भई आएमा डिभिजन वन कार्यालयले उपभोक्ता समूहको पहिचान तथा विधान तयारीको लागि आवश्यक सामाजिक परिचालन गर्न कर्मचारी खटाउन सक्नेछ । त्यसरी खटिएको कर्मचारीले उपभोक्ता समूहले लिन चाहेको वनमा अन्य उपभोक्तासँग कुनै किसिमको विवाद रहेमा सोको समाधान गरी समूह गठन र विधान तयार गर्न सहयोग गर्नु पर्नेछ ।

(३) यो ऐन प्रारम्भ हुनु अघि गठन भएका सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरूको विवरण अद्यावधिक गरी डिभिजन वन कार्यालयले निर्देशनालय र सम्बन्धित स्थानीय तहमा समेत पठाउनु पर्नेछ ।

२३. सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहको दर्ता: (१) दफा २२ बमोजिम गठन गरिएको उपभोक्ता समूह दर्ता गराउन समूहको विधान संलग्न गरी तोकिए बमोजिमको ढाँचामा डिभिजन वन कार्यालयमा निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको निवेदन पर्न आएमा डिभिजनल वन अधिकृतले आवश्यक जाँचबुझ गरी त्यस्तो उपभोक्ता समूहलाई तोकिए बमोजिम दर्ता गरी तोकिएको ढाँचामा उपभोक्ता

समूह दर्ताको प्रमाणपत्र दिनु पर्नेछ र सोको जानकारी निर्देशनालय र सम्बन्धित स्थानीय तहमा पठाउनु पर्नेछ ।

२४. सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह संगठित संस्था हुने: (१) दफा २२ बमोजिम गठित सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह एक अविच्छिन्न उत्तराधिकारवाला एक स्वशासित, सङ्गठित र समावेशीमूलक संस्था हुनेछ ।

(२) सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहको आफ्नो एउटा छुट्टै छाप हुनेछ ।

(३) सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहले व्यक्ति सरह चल अचल सम्पत्ति प्राप्त गर्न, उपभोग गर्न, बेच बिखन गर्न वा अन्य किसिमले बन्दोबस्त गर्न सक्नेछ ।

(४) सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहले व्यक्ति सरह आफ्नो नामबाट नालिस उजुर गर्न र सो उपर पनि सोही नामबाट नालिस उजुर लाग्न सक्नेछ ।

(५) सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहले प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएको मितिले तीन महिनाभित्र तोकिए बमोजिम लेखा परीक्षण गराई वार्षिक साधारण सभा सम्पन्न गर्नु पर्नेछ ।

२५. सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहको कोष: (१) सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहको आफ्नो एउटा छुट्टै कोष हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कोषमा देहायका रकमहरु जम्मा गरिनेछः—

(क) नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहबाट प्राप्त अनुदान रकम,

(ख) कुनै व्यक्ति वा संस्थाबाट प्राप्त अनुदान, सहायता वा दान दातव्यको रकम,

(ग) वन पैदावारको बिक्री वितरणबाट प्राप्त रकम,

(घ) जरिवानाबाट प्राप्त रकम,

(ङ) वन उद्यम र पर्यापर्यटन कार्यक्रमबाट आर्जन गरेको रकम,

(छ) अन्य कुनै स्रोतबाट प्राप्त रकम ।

(३) उपभोक्ता समूहको हितको नाममा समूहको कोषको रकम हिनामिना गर्नु हुँदैन ।

(४) उपभोक्ता समूहको तर्फबाट गरिने खर्च उपदफा (१) बमोजिमको कोषबाट व्यहोरिनेछ ।

(५) उपदफा (२) बमोजिम प्राप्त भएको रकमबाट समूहले कम्तिमा पच्चिस प्रतिशत रकम वनको विकास, संरक्षण र व्यवस्थापनमा खर्च गरी बाँकी रहेको रकमको कम्तिमा पचास प्रतिशत रकम सम्बन्धित स्थानीय तहसँग समन्वय गरी समूहको क्षमता विकास, गरिवी न्यूनीकरण, महिला सशक्तिकरण तथा वन उद्यम विकास कार्यमा खर्च गर्नु पर्नेछ ।

(६) उपदफा (६) बमोजिम खर्च गरी बाँकी रहेको रकम उपभोक्ता समूहको हितमा खर्च गर्न सकिनेछ ।

(७) उपभोक्ता समूहले व्यवस्थापन गरेको वनमा रहेका वन्यजन्तुबाट त्यस्तो समूहका सदस्यको जनधनको क्षति भएमा उपदफा (१) बमोजिमको कोषबाट प्रभावित व्यक्तिलाई राहत उपलब्ध गराउन सकिनेछ ।

(८) कोषको संचालन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

२६. प्रतिवेदन दिनुपर्ने: (१) सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहले प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएको तीन महिनाभित्रमा तोकिए बमोजिम सामुदायिक वनको स्थिति खुलाइएको वार्षिक प्रतिवेदन र आर्थिक प्रतिवेदन सम्बन्धित स्थानीय तह र डिभिजन वन कार्यालयमा पेश गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त वार्षिक प्रतिवेदनहरूको आधारमा सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालय र स्थानीय तहले समूहलाई आवश्यक सुझाव दिन सक्नेछन् ।

परिच्छेद-६

कबुलियती वन सम्बन्धी व्यवस्था

२७. कबुलियती वन प्रदान गर्ने: (१) प्रदेश सरकारले देहायका उद्देश्यहरूका लागि हैसियत बिग्निएको राष्ट्रिय वनको कुनै भाग कबुलियती वनको रूपमा तोकिए बमोजिम सम्झौता गरी प्रचलित कानून बमोजिम स्थापित संगठित संस्थालाई उपलब्ध गराउन सक्नेछः-

- (क) वन पैदावारमा आधारित उद्योगहरूलाई आवश्यक पर्ने कच्चा पदार्थ उत्पादन गर्न,
- (ख) वृक्षारोपण गरी वन पैदावारको उत्पादनमा वृद्धि गरी बिक्री वितरण गर्न वा उपयोग गर्न,
- (ग) वनको संरक्षण र विकास हुने गरी कृषि वन बाली वा पशु फर्म सञ्चालन गर्न,
- (घ) वनको संरक्षण र विकास हुने गरी कीट, पतङ्ग तथा वन्यजन्तुको फर्म वा प्राणी उद्यान सञ्चालन गर्न,
- (ङ) वनको संरक्षण र विकास हुने गरी पर्यापर्यटन व्यवसाय सञ्चालन गर्न,
- (च) गरिवी न्यूनीकरणका लागि वनको संरक्षण विकास गरी आयआर्जनका कार्यक्रम संचालन गर्न ।

स्पष्टीकरण: यस दफाको प्रयोजनको लागि “हैसियत बिग्रीएको वन” भन्नाले बीस प्रतिशत भन्दा कम छत्र घनत्व (क्राउन कभरेज) भएको वन सम्झनु पर्छ ।

(२) उपदफा (१) को खण्ड (क) देखि (ड) सम्मका उद्देश्यहरुका लागि कबुलियती वन लिन चाहने प्रचलित कानून बमोजिम स्थापित संगठित संस्था, सहकारी, उद्योग वा समुदायले आफूले कबोल गरेको रकम बार्षिक रुपमा तिर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) मा उल्लिखित खण्ड (क) देखि (ड) सम्मका उद्देश्यका लागि उपदफा (२) बमोजिमको प्रस्तावकलाई जग्गा उपलब्ध गराउनु अघि नेपाल सरकारको सहमति लिनु पर्नेछ ।

२८. कबुलियती वन प्रदान गर्ने सूचना: (१) डिभिजन वन कार्यालयले तयार गरेको रणनीतिक योजनाको अधिनमा रही कबुलियती वन उपलब्ध गराउन सकिने वन क्षेत्रको बिषयमा निर्देशनालयले आवश्यक विवरण सहितको सूचना प्रकाशित गर्न सक्नेछ ।

(२) कबुलियती वन लिन इच्छुक प्रचलित कानून बमोजिम स्थापित संगठित संस्था, उद्योग, सहकारी वा समुदायले तोकिए बमोजिमको विवरण सहित प्रदेश वन निर्देशक समक्ष निवेदन दिन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम निवेदन पर्न आएमा प्रदेश वन निर्देशकले आवश्यक जाँचबुझ गरी प्रतिस्पर्धाको आधारमा कबुलियती वन उपलब्ध गराउन तोकिए बमोजिमको प्रस्ताव माग गरी सूचना प्रकाशित गर्नु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको सूचनामा उपदफा (२) बमोजिमका निवेदक लगायत इच्छुक सबैले भाग लिन सक्नेछन ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम प्राप्त प्रस्तावहरु मूल्याङ्कन गरी निर्देशनालयले मन्त्रालय मार्फत प्रदेश सरकारमा स्वीकृतिको लागि पेश गर्नु पर्नेछ ।

२९. कबुलियती वनको पट्टा: दफा २७ को उपदफा (३) बमोजिमको सहमति र दफा २८ बमोजिम प्रदेश सरकारबाट स्वीकृति प्राप्त भएमा मन्त्रालयले स्वीकृति प्राप्त भएको मितिले तीस दिनभित्र तोकिए बमोजिम वन सम्बन्धी पट्टा तयार गरी तोकिएको दस्तुर लिई निवेदकलाई सो पट्टासहित कबुलियत वन प्रदान गर्न निर्देशनालयलाई जानकारी दिनेछ र प्रदेश वन निर्देशकले त्यस्तो कबुलियती वनको पट्टा दिनु पर्नेछ ।

३०. कबुलियती वन फिर्ता लिन सकिने: दफा २७ बमोजिम प्रदान गरिएको कबुलियती वनमा पट्टावालाको पट्टा बमोजिम कार्य सञ्चालन गर्न नसकेमा वा वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल प्रभाव पर्ने कुनै कार्य गरेमा वा यो ऐन र यस अन्तर्गत बनेको नियम बमोजिम पालन गर्नु पर्ने कुराहरु पालन नगरेमा प्रदेश वन निर्देशकले कबुलियती वन सम्बन्धी पट्टा खारेज गरी त्यस्तो कबुलियती वन फिर्ता लिने निर्णय गर्न सक्नेछ र हानि नोक्सानी भएको भए बिगो समेत भराउनेछ ।

तर त्यसरी वन सम्बन्धी पट्टा खारेज गरी कबुलियती वन फिर्ता लिने निर्णय गर्नु अघि सम्बन्धित पट्टावालालाई आफ्नो सफाइ पेश गर्न मौका दिइनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्रदेश वन निर्देशकले गरेको निर्णय उपर चित्त नबुझ्ने पट्टावालाले त्यस्तो निर्णयको सूचना पाएको मितिले पैंतिस दिनभित्र सम्बन्धित उच्च अदालतमा पुनरावेदन दिन सक्नेछ ।

३१. गरिवी न्यूनीकरणका लागि कबुलियती वन प्रदान गर्ने: (१) डिभिजनल वन अधिकृतले गरिवीको रेखामुनी रहेका स्थानीय जनताको गरिवी न्यूनीकरण गर्न र वनको संरक्षण र विकास गरी आयआर्जन हुने कार्यक्रम संचालन गर्न तोकिए बमोजिम उपभोक्ता समूह गठन गरी राष्ट्रिय वनको कुनै भाग तोकिए बमोजिम कार्ययोजना तयार गरी कबुलियती वनको रुपमा प्रदान गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कबुलियती वन प्रदान गर्दा डिभिजनल वन अधिकृतले कबुलियती वनको व्यवस्थापन कार्ययोजना स्वीकृत गरी उपभोक्ता समूहलाई तोकिए बमोजिमको प्रमाणपत्र दिनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम प्रदान गरिएको कबुलियती वनमा कबुलियती वन प्रदान गर्दाका बखत रहेका रुखहरुको स्वामित्व प्रदेश सरकारको हुनेछ । त्यस्ता रुखहरु संरक्षण गरे बापत सोबाट प्राप्त हुने आयको तोकिए बमोजिमको हिस्सा उपभोक्ता समूहलाई दिइनेछ ।

(४) उपदफा (१) बमोजिम प्रदान गरिएको कबुलियती वनमा कार्ययोजना बमोजिम समूहले लगाई हुर्काएका रुख विरुवाको स्वामित्व उपभोक्ता समूहको हुनेछ र उपभोक्ता समूहले उक्त रुख विरुवाहरु तोकिए बमोजिम बिक्री वितरण गर्न सक्नेछ ।

(५) यो ऐन प्रारम्भ हुनु अघि प्रचलित कानून बमोजिम हस्तान्तरण गरिएको कुनै कबुलियती वन समूहले निर्णय गरी कबुलियती वन फिर्ता गर्न निवेदन दिएमा डिभिजनल वन अधिकृतले आवश्यक जाँचबुझ गरी मनासिव ठहरे त्यस्तो कबुलियती वन फिर्ता लिन सक्नेछ । त्यसरी फिर्ता भएको कबुलियती वनको लगत कट्टा गरी सोक्षेत्र स्वतः राष्ट्रिय वनको रुपमा व्यवस्थापन हुनेछ र त्यस्तो निर्णयको जानकारी निर्देशनालय र मन्त्रालयलाई दिनु पर्नेछ ।

३२. गरिवी न्यूनीकरणकालागि प्रदान गरेको कबुलियती वन फिर्ता लिन सकिने: (१) दफा ३१ बमोजिम प्रदान गरिएको कबुलियती वनमा उपभोक्ता समूहले कार्य योजनामा उल्लेख भए बमोजिमका कार्यहरु सञ्चालन गर्न नसकेमा वा नसकिने भनी फिर्ताका लागि लिखित निवेदन दिएमा वा कार्ययोजना विपरित कार्यहरु गरेमा वा वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल प्रभाव पर्ने कुनै कार्य गरेमा वा यो ऐन र यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम बमोजिम पालन गर्नु पर्ने कुराहरु पालन नगरेमा डिभिजनल वन अधिकृतले त्यस्तो उपभोक्ता समूहको दर्ता खारेज गरी कबुलियती वन फिर्ता लिने निर्णय गर्न सक्नेछ र हानि नोक्सानी भएको भएमा बिगो समेत भराउनेछ ।

तर त्यसरी दर्ता खारेज गरी कबुलियती वन फिर्ता लिने निर्णय गर्नु अघि सम्बन्धित उपभोक्ता समूहलाई आफ्नो सफाइ पेश गर्न मौका दिइनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम डिभिजनल वन अधिकृतले गरेको निर्णय उपर चित्त नबुझ्ने उपभोक्ता समूहले प्रदेश वन निर्देशक समक्ष उजुर गर्न सक्नेछ र त्यस्तो उजुरीमा प्रदेश वन निर्देशकले गरेको निर्णय अन्तिम हुनेछ ।

३३. कार्ययोजना विपरित कार्य गर्नेलाई सजाय: दफा २७ र दफा ३१ बमोजिम प्रदान गरिएका कबुलियती वन पट्टावाला वा उपभोक्ता समूह वा कसैले कार्ययोजना विपरितको कुनै काम गरेमा वा वनमा हानि नोक्सानी पुऱ्याउने कार्य गरेमा त्यस्तो कार्य गर्ने व्यक्ति, संघ संस्था, उपभोक्ता समूह वा समुदायलाई राष्ट्रिय वनमा कसुर गरे सरह सजाय हुनेछ ।

परिच्छेद-७

धार्मिक वन सम्बन्धी व्यवस्था

३४. धार्मिक वन हस्तान्तरण गर्न सकिने: (१) परापूर्वकालदेखिको कुनै धार्मिक स्थल वा त्यस अन्तर्गत रहेको राष्ट्रिय वनको संरक्षण गर्न चाहने कुनै धार्मिक निकाय, समूह वा समुदायले त्यस्तो वनको क्षेत्रफल, चारकिल्ला, त्यस्तो वनमा गरिने कार्यहरू तथा तोकिए बमोजिमका अन्य विवरणहरू खुलाई डिभिजन वन कार्यालय समक्ष निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको निवेदन पर्न आएमा डिभिजनल वन अधिकृतले आवश्यक जाँचबुझ गरी आवश्यक क्षेत्र त्यस्तो धार्मिक निकाय, समूह वा समुदायलाई हस्तान्तरण गरी तोकिए बमोजिमको प्रमाणपत्र दिन सक्नेछ । त्यसरी धार्मिक वन हस्तान्तरण गर्दा परम्परागत उपभोक्ताहरूको हक हितको संरक्षण गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम हस्तान्तरण गरिएको कारणले मात्र त्यस्तो वन त्यस्तो धार्मिक निकाय, समूह वा समुदायको नाममा हक हस्तान्तरण भएको मानिने छैन ।

३५. धार्मिक वनमा रहेको वन पैदावारको उपयोग: (१) धार्मिक वनमा रहेका वन पैदावार सम्बन्धित धार्मिक निकाय, समूह वा समुदायले व्यापारिक प्रयोजन बाहेकका सोही धार्मिक स्थलमा हुने धार्मिक कार्यमा उपयोग गर्न सक्नेछ ।

तर सोही धार्मिक स्थलभित्र हुने धार्मिक कार्य बाहेक अन्यत्र धार्मिक कार्यमै प्रयोग गर्नु पर्ने भएमा मन्त्रालयको स्वीकृति लिनु पर्नेछ ।

(२) धार्मिक वनभित्र वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल असर पर्ने, सार्वजनिक रूपमा हानि नोक्सानी हुने, वा जलाधार क्षेत्रमा भू-क्षय हुन सक्ने गरी रुख काट्न वा कुनै पूर्वाधार निर्माणका कार्य गर्न पाइने छैन ।

(३) कुनै प्राकृतिक विपत्ति वा अन्य कुनै कारणबाट धार्मिक वनमा रहेका रुखहरू ढलेमा वा सुकेमा वा धार्मिक वन क्षेत्रमा सरकारबाट स्वीकृत आयोजना निर्माण तथा संचालनको लागि रुख हटाउनु पर्ने भएमा डिभिजन वन कार्यालयले त्यस्ता रुखहरू संकलन गरी आएको वन पैदावार मध्ये धार्मिक कार्यलाई आवश्यक पर्ने वन पैदावार छुट्याई बाँकी रहेको वन पैदावार प्रचलित कानून बमोजिम बिक्री वितरण गर्न सक्नेछ । त्यस्तो बिक्री वितरणबाट प्राप्त रकम प्रदेश सरकारको सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नु पर्नेछ ।

(४) धार्मिक निकाय, समूह वा समुदायले प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएको तीन महिनाभित्रमा धार्मिक वनको स्थिति खुलाइएको वार्षिक प्रतिवेदन सम्बन्धित स्थानीय तह र डिभिजन वन कार्यालयमा पेश गर्नु पर्नेछ ।

३६. धार्मिक वन फिर्ता लिन सकिने: (१) दफा ३४ बमोजिम हस्तान्तरण गरिएको धार्मिक वनमा सम्बन्धित धार्मिक निकाय, समूह वा समुदायले दफा ३५ विपरितको कार्य गरेमा वा धार्मिक वनमा सञ्चालन गर्नु पर्ने कार्य सञ्चालन गर्न नसकेमा वा यो ऐन र यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम बमोजिम पालना गर्नु पर्ने कुराहरू पालना नगरेमा डिभिजनल वन अधिकृतले त्यस्तो धार्मिक वन फिर्ता लिने निर्णय गर्न सक्नेछ ।

तर धार्मिक वन फिर्ता लिने निर्णय गर्नु अघि सम्बन्धित धार्मिक निकाय, समूह वा समुदायलाई आफ्नो सफाई पेश गर्ने मौका दिइनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम भएको निर्णय उपर चित्त नबुझ्ने धार्मिक निकाय, समूह वा समुदायले निर्णयको सूचना पाएको मितिले पैंतिस दिनभित्र प्रदेश वन निर्देशक समक्ष उजुर गर्न सक्नेछ । त्यस्तो उजुरीमा प्रदेश वन निर्देशकले गरेको निर्णय अन्तिम हुनेछ ।

परिच्छेद ८

दिगो वन व्यवस्थापन र वृक्षारोपण सम्बन्धी व्यवस्था

३७. दिगो वन व्यवस्थापन: (१) प्रदेश सरकारले प्रदेश भित्रको वन दिगो वन व्यवस्थापन प्रणालीका आधारमा व्यवस्थापन गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको दिगो वन व्यवस्थापनका लागि मन्त्रालयले पारिस्थितिकीय, प्राविधिक, आर्थिक र सामाजिक क्षेत्र समेटिएका आधार तथा सूचकहरू निर्धारण गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमका आधार सूचकहरूको अनुगमन तथा पृष्ठपोषण गर्ने कार्य तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

३८. काठको मापदण्ड तोक्न सक्ने: प्रदेश सरकारले प्रदेश भित्रका सरकारी संरचनामा निर्माण सामग्रीको रूपमा उपयोग हुने काठको गुणस्तरसँग सम्बन्धित मापदण्ड तोक्न सक्नेछ ।

३९. **वृक्षारोपण सम्बन्धी व्यवस्था:** (१) डिभिजन वन कार्यालयले वृक्षारोपण गर्न सकिने राष्ट्रिय वनक्षेत्रभित्र रहेका खाली र अन्य बुट्यान क्षेत्र, सार्वजनिक खाली पर्ति जग्गा, नदी उकास जस्ता क्षेत्रहरुको लेखाजोखा गरी तोकिए बमोजिमको विस्तृत वृक्षारोपण योजना तयार गरी निर्देशनालयबाट स्वीकृत गराउनु पर्नेछ । त्यस्ता योजनामा विरुवा उत्पादनको योजना समेत समावेश हुनु पर्नेछ ।

(२) स्थानीय तह र सामुदायिक वनले वृक्षारोपण योजना तयार गरी वृक्षारोपण कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु पर्नेछ । त्यस्ता वृक्षारोपणका कार्यमा प्रदेश सरकारले आवश्यक प्राविधिक तथा अन्य सहयोग गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) र (२) बमोजिमको वृक्षारोपणको लागि स्थानीय वा रैथाने प्रजातिलाई प्राथमिकता दिनु पर्नेछ ।

(४) मन्त्रालयले सहरी वन, पर्व, महोत्सव, उत्सव, सडक तथा नहर किनार, सार्वजनिक क्षेत्र, निजी तथा कृषि वनको वृक्षारोपण सम्बन्धी संहिता जारी गर्न सक्नेछ ।

(५) वृक्षारोपणका लागि आवश्यक पर्ने विरुवा वा विभिन्न प्रकारका कटिङ्ग वा बीउ संख्या गणना गर्दा बढीमा पन्ध्र प्रतिशतसम्म विरुवा मर्ने (मोर्टालिटी) दर अनुमान गरी संख्या यकिन गर्न सकिनेछ ।

(६) वृक्षारोपणको संरक्षण तथा संवर्द्धन र अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

४०. **वन विउ सम्बन्धमा:** (१) डिभिजन वन कार्यालयले राष्ट्रिय वनमा पाइने वृक्षारोपणका लागि उपयोगी प्रजाति भएको वन मध्ये उच्च गुणस्तर भएका क्षेत्र पहिचान गरी वन विउ उत्पादन क्षेत्र तोकिए बमोजिम स्थापना गर्न सक्नेछ ।

(२) कुनै उपयोगी प्रजाति प्राकृतिक बासस्थानमा उच्च गुणस्तरीय माऊ रुखको संख्या न्यून रहेमा वा लोपोन्मुख वा संकटापन्न अवस्थामा रहेको पाइएमा डिभिजन वन कार्यालयले तोकिए बमोजिम परस्थानमा वन विउ बगैचा वा वन विउ उद्यान स्थापना गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) र (२) बमोजिम स्थापना भएका बीउ उत्पादन क्षेत्र वा वन विउ बगैचा वा उद्यानका विउको गुणस्तर वृद्धि गर्न सम्बन्धित निकायले मर्मत संभार, संवर्द्धन, विउ संकलन र वितरण गर्न तोकिए बमोजिम व्यवस्थापन गर्नु पर्नेछ ।

(४) यो ऐन प्रारम्भ हुनु भन्दा अघि पहिचान तथा दर्ता भएका वन बीउ उत्पादन क्षेत्र वा वन विउ बगैचा यसै ऐन अन्तर्गत भए सरह अभिलेख राखी अध्यावधिक गर्नु पर्नेछ ।

४१. **वन डढेलो रोकथाम र नियन्त्रण:** (१) निर्देशनालयले वन डढेलो रोकथाम तथा नियन्त्रणका लागि रणनीतिक योजना तयार गरी मन्त्रालयबाट स्वीकृत गराउनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको रणनीतिक योजनाको अधिनमा रही डिभिजन वन कार्यालयले वन डढेलो रोकथाम तथा व्यवस्थापन गर्न वार्षिक योजना तयार गरी निर्देशनालयबाट स्वीकृत गराई कार्यान्वयन गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको योजनाको अनुगमन मूल्याङ्कन गरी आवश्यक भए परिमार्जन र अध्यावधिक गरी लागू गर्नु पर्नेछ ।

(४) डिभिजन वन कार्यालयले उपदफा (२) र (३) बमोजिम पहिचान गरिएका वन डढेलोको अति जोखिम क्षेत्रहरूको नक्साङ्कन एवं चारकिल्ला तोकी सम्बन्धित स्थानीय तह र उपभोक्ता समुहसँगको सहकार्यमा वन डढेलो रोकथामका लागि पूर्व सावधानी अपनाउनु पर्ने विषय र सो क्षेत्रमा निषेध गरिएका कार्यहरू उल्लेख गरी सार्वजनिक सूचना जारी गर्न सक्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिमको सूचना पालना गर्नु सबैको कर्तव्य हुनेछ । कुनै व्यक्ति वा संस्थाले निषेध गरिएका कार्यहरू गरेमा प्रचलित संहीय वन ऐन बमोजिम सजाय हुनेछ ।

(६) वन डढेलो नियन्त्रणको सिलसिलामा खटिएका सुरक्षाकर्मी, कर्मचारी, वा उपभोक्तालाई क्षति पुग्न गएमा क्षतिको मूल्याङ्कन गरी तोकिए बमोजिमको राहत उपलब्ध गराइनेछ ।

(७) वन डढेलो रोकथाम, नियन्त्रण तथा पुर्नस्थापना सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

४२. वन कामदारको सुरक्षा: (१) यस ऐन बमोजिम वनक्षेत्रमा काम गर्न अनुमति प्राप्त रोजगारदाता व्यक्ति, संस्था, उपभोक्ता समूह वा निकायले त्यस सम्बन्धी काम गर्ने दक्ष वा अदक्ष कामदारहरूको न्यूनतम सुरक्षाको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(२) वनमा काम गर्ने कामदारको सुरक्षा सम्बन्धी मापदण्ड मन्त्रालयले तोके बमोजिम हुनेछ ।

(३) सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालय वा सब डिभिजन वन कार्यालयले उपदफा (२) बमोजिमको सुरक्षा मापदण्डको पालना भए नभएको अनुगमन गर्नेछ ।

(४) कार्यस्थलमा कामदारको कुनै किसिमको क्षति हुन गएमा वन क्षेत्रमा काम गर्न अनुमति प्राप्त रोजगारदाता व्यक्ति, संस्था, समूह वा निकायले प्रचलित कानून बमोजिमको क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(५) वन कामदार सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद-९

जडीबुटी तथा गैरकाष्ठ वन पैदावार सम्बन्धी व्यवस्था

४३. जडीबुटी विकास तथा अनुसन्धान केन्द्र स्थापना गर्न सकिने: (१) प्रदेश सरकारले देहायको उद्देश्यका लागि एक जडीबुटी विकास तथा अनुसन्धान केन्द्रको स्थापना गर्न सक्नेछ ।

- (क) गैरकाष्ठ, औषधीजन्य र सुगन्धित तेलजन्य पैदावारको उत्पादनको गुणस्तर र परिमाणमा वृद्धि गरी प्रदेशको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा टेवा पुऱ्याउने,
- (ख) गैरकाष्ठ उत्पादन गर्ने वन वा वनस्पति, औषधीजन्य तथा सुगन्धित वनस्पति तथा वन स्रोतको प्रवर्द्धन, विकास, प्रदर्शनी स्थल र सूचना प्रणालीको स्थापना, विकसित विधि तथा प्रविधिको हस्तान्तरण एवं बिस्तारमा योगदान गर्ने,
- (ग) गैरकाष्ठ, औषधीजन्य र सुगन्धित वनस्पति तथा वन स्रोतको जैविक प्रविधि उपयोग गरी वंशाणुगत सुधार गर्न, अध्ययन, अनुसन्धान, वाली विकास गरी निजी सार्वजनिक क्षेत्रमा व्यावसायिक खेती प्रवर्द्धन गर्ने,
- (घ) उत्पादित पैदावारको सारतत्वको गुण र गुणस्तरको विश्लेषण गरी मूल्य अभिवृद्धि गर्न, कर्णाली ब्राण्डको विकास एवं उद्योगको प्रवर्द्धन गर्ने,
- (ङ) प्रयोगशालाको सञ्चालन र औद्योगिक उत्पादनको प्रमाणीकरण गर्ने,
- (च) उपभोक्ता समुहले व्यवस्थापन गरेका वनमा जडिबुटी विकास तथा अनुसन्धान गरी बजारीकरणमा सहजिकरण वा सहयोग गर्ने,
- (छ) प्रदेश सरकारले तोकिदिएका विषयबस्तुसँग सम्बन्धित अन्य जिम्मेवारी पूरा गर्ने ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको केन्द्रको गठन र सञ्चालन प्रदेश सरकारले तोके बमोजिम हुनेछ ।

४४. प्राङ्गारिक प्रमाणीकरणको व्यवस्थापन: दफा ४३ बमोजिमको अनुसन्धान केन्द्रले निर्यात प्रवर्द्धन गर्न जडीबुटीको प्राङ्गारिक उत्पादन प्रमाणीकरणको लागि आवश्यक व्यवस्थापन गर्न सक्नेछ ।

४५. जडीबुटी तथा गैरकाष्ठ वन पैदावारको दिगो व्यवस्थापन: (१) मन्त्रालयले गैरकाष्ठ, जडीबुटी र सुगन्धित वनस्पतिजन्य पैदावार उत्पादन भइरहेका र सम्भावित वनक्षेत्र तथा पाटनहरूको पहिचान, गैरकाष्ठ, जडीबुटी र सुगन्धित वनस्पति प्रजातिको जीवनचक्र, दिगो उत्पादन हुन सक्ने परिमाण र स्थानीय वा प्रदेश स्तरमा मूल्य अभिवृद्धिको सम्भावना सहितको अध्ययन गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम पहिचान भएका मध्ये व्यावसायिक प्रयोजनका लागि प्रतिस्पर्धात्मक र तुलनात्मक लाभ भएका प्रजातिहरूको उत्पादन, प्रशोधन र बजारीकरण समावेश

भएको व्यावसायिक योजना तयार गर्नु पर्नेछ र त्यस्ता योजना भिन्न-भिन्न स्थान र प्रजातिका लागि फरक-फरक हुन सक्नेछन् ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमका योजनाको कार्यान्वयन प्रदेश सरकार आफैले वा सार्वजनिक, समुदाय, सहकारी साझेदारी वा सार्वजनिक निजी साझेदारीमा लगानी प्रवर्द्धन गर्न सक्नेछ ।

(४) जडीबुटी तथा गैरकाष्ठ वन पैदावारको व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

४६. **मूल्य अभिवृद्धि:** (१) मन्त्रालयले स्थानीय वा प्रदेश स्तरमा प्रशोधन गरी मूल्य अभिवृद्धि गर्न सम्भावना भएका गैरकाष्ठ, औषधीजन्य र सुगन्धित तेलजन्य वन पैदावार उत्पादन गर्ने प्रजाति र त्यसका मुख्य उत्पादन र सह उत्पादन तोकन सक्नेछ । यसरी तोकिएका प्रजातिबाट उत्पादन हुने कच्चा पदार्थ कम्तिमा एक तह प्रशोधन नगरी प्रदेश बाहिर निकासी गर्न पाइने छैन ।

(२) गैरकाष्ठ, औषधीजन्य र सुगन्धित तेलजन्य पैदावार उत्पादनमा आधारित उद्योग स्थापना, प्रशोधन, भण्डारण र उद्यम विकासका लागि प्रदेश सरकारले आवश्यक सहूलियत वा सुविधा उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

४७. **परम्परागत ज्ञानको संरक्षण र विकास:** (१) प्रदेश सरकारले जडीबुटी प्रजातिको परम्परागत ज्ञान र सीपको अभिलेख सूचीकृत गर्न सक्नेछ र त्यस्ता परम्परागत ज्ञानको आधुनिक प्रविधिमा समायोजन गरी व्यवसायीकरण गर्न सक्नेछ ।

(२) परम्परागत ज्ञानको संरक्षण र विकास सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद-१०

जलाधार तथा सिमसार क्षेत्र सम्बन्धी व्यवस्था

४८. **जलाधार क्षेत्रको व्यवस्थापन:** (१) मन्त्रालयले सम्बन्धित स्थानीय तहसँगको समन्वयमा प्रदेश अन्तर्गत रहेका जलाधार क्षेत्रहरूको पहिचान गरी साना, मझौला र ठूला जलाधारमा वर्गीकरण गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम वर्गीकृत जलाधार मध्येबाट महत्वपूर्ण पूर्वाधार भएको, पहिरोको जोखिम भएको, कमजोर भौगोलिक अवस्था भएको, पानीको स्रोतहरू सुक्दै गएको र पानीको पुनर्भरणमा उपयोगी भएको, सहरी जलाधार भएको जस्ता आधारमा सम्बेदनशील जलाधारको एकीकृत जलाधार व्यवस्थापन योजना तयार गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमका एकीकृत योजना स्थानीय तहले डिभिजन वन कार्यालयको प्राविधिक सहयोगमा तयार गर्न सक्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम तयार भएका योजना स्थानीय तहको सफारिसमा प्रदेश वन निर्देशकले स्वीकृत गर्नेछ र त्यस्तो योजना डिभिजन वन कार्यालय, सम्बन्धित स्थानीय तह वा उपभोक्ता समूहले कार्यान्वयन गर्न सक्नेछन् ।

(५) उपदफा (२), (३) र (४) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि प्रदेश महत्वका जलाधारको व्यवस्थापन निर्देशनालयले गर्न यस दफाले बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन ।

(६) जलाधार क्षेत्र भित्र हुने विकास निर्माणका कार्यक्रमहरु कार्यान्वयन गर्दा जलाधार व्यवस्थापन योजनाले निर्दिष्ट गरेका र अन्य तोकिएका कार्यहरु गर्नु पर्नेछ ।

(७) जलाधार व्यवस्थापन योजना सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

४९. पहिरो नियन्त्रण सम्बन्धी व्यवस्था: (१) निर्देशनालयले प्रदेश भित्र रहेका पहिरो तथा पहिरो जोखिम क्षेत्रहरुको पहिचान गरी सूचिकृत गर्न सक्नेछ ।

(२) पहिरो जोखिम क्षेत्रमा तोकिए बमोजिमका जैविक तथा इन्जिनियरिङ्ग सुधार तथा नियन्त्रणका कार्यहरु संचालन गर्न सकिनेछ ।

५०. सिमसार क्षेत्रको व्यवस्थापन: (१) प्रदेश सरकारले प्रदेश भित्र रहेका सिमसार क्षेत्रको पहिचान गरी वर्गीकरण सहितको सूची तयार गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमका सिमसार क्षेत्र मध्ये प्रदेश सरकारले स्थानीय, प्रदेशस्तर, राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय महत्वका सिमसारहरुको रुपमा वर्गीकरण गरी विकास, संरक्षण र त्यस्ता सिमसार क्षेत्रमा पर्यापर्यटनका कार्यक्रम समेत सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमका राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय महत्वका सिमसार क्षेत्रको व्यवस्थापन प्रचलित संघीय ऐनले तोकेकोमा सोही बमोजिम र नतोकिएको हकमा मन्त्रालयले तोके बमोजिम हुनेछ ।

(४) उपदफा (१) बमोजिमका सिमसार क्षेत्र मध्ये निजी हकभोगको जग्गामा रहेका सिमसारहरुको व्यवस्थापनको लागि डिभिजन वन कार्यालय र सम्बन्धित स्थानीय तहले प्राविधिक तथा अन्य आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराउन सक्नेछन् ।

(५) प्रदेश सरकारले कुनै सिमसारको निश्चित भागलाई संरक्षित सिमसार क्षेत्रको रुपमा तोक्न सक्नेछ ।

(६) सिमसार क्षेत्रको व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद- ११

जैविक विविधता तथा वन्यजन्तु संरक्षण सम्बन्धी व्यवस्था

५१. जैविक विविधता समृद्ध क्षेत्रको पहिचान तथा व्यवस्थापन: (१) प्रदेश सरकारले प्रदेश भित्र रहेका जैविक विविधता, ऐतिहासिक तथा साँस्कृतिक सम्पदा, वन, र संरक्षित क्षेत्र बाहिरका वन्यजन्तु संरक्षणको हिसावले महत्वपूर्ण क्षेत्रको पहिचान गरी तोकिए बमोजिम बर्गीकरण गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमका क्षेत्रहरुको व्यवस्थापन यो ऐन बमोजिम तयार हुने सबै खाले कार्ययोजनामा समावेश गर्नु पर्नेछ ।

(३) प्रदेश सरकारले जैविक विविधता र यससँग सम्बन्धित परम्परागत ज्ञानको अभिलेख राख्न प्रदेश सरकार मातहतका कुनै निकायलाई जिम्मेवारी तोक्न सक्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम तोकिएको निकायले तोकिए बमोजिमको ढाँचामा अभिलेख खडा गरी तोकिएको निकाय वा पदाधिकारीबाट अभिलेख प्रमाणित गरी राख्नु पर्नेछ ।

५२. जैविक मार्ग तोक्न सक्ने: (१) प्रदेश सरकारले राष्ट्रिय वनक्षेत्रमा वन्यजन्तुको ओहोरदोहोर र वासस्थानको संरक्षण र व्यवस्थापनका लागि राष्ट्रिय वनको कुनै क्षेत्रलाई प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी जैविक मार्ग घोषणा गर्न सक्नेछ ।

(२) जैविक मार्गको संरक्षण तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

५३. कृषिका लागि हानिकारक वन्यजन्तु घोषणा गर्न सक्ने: (१) प्रदेश सरकारले कुनै खास क्षेत्रमा तोकिएको अवधिका लागि प्रचलित कानून बमोजिम संरक्षित भनी तोकिए बाहेकका वन्यजन्तु वा पंक्षीलाई प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी कृषिका लागि हानिकारक वन्यजन्तु घोषणा गर्न सक्नेछ र त्यसरी घोषणा गरिएका वन्यजन्तु तथा पंक्षीहरुलाई सोही सूचनामा तोकिएका शर्त र बन्देजको अधिनमा रही खेत, खला, बारीमा विना अनुमति लखेट्न, धपाउन, पक्रन सकिनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमका वन्यजन्तुको व्यवस्थापन तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

५४. वन्यजन्तुको अध्ययन, अनुसन्धान, प्रजनन तथा पालन गर्न सक्ने: (१) वन्यजन्तुको संरक्षण, प्रवर्द्धन र दिगो उपयोगमा सघाउ पुऱ्याउने उद्देश्यले वन्यजन्तुको अध्ययन, अनुसन्धान वा व्यवसायिक रूपमा प्रजनन तथा पालन गर्न चाहने व्यक्ति वा संस्थाले तोकिए बमोजिम अनुमति लिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम वन्यजन्तुको प्रजनन तथा पालनको लागि आवश्यक पर्ने बिउ प्राणी (सिड एनिमल) तोकिए बमोजिम उपलब्ध गराउन सकिनेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम अनुमति प्राप्त गरी व्यवसायिक रूपमा उत्पादन गरिएका वन्यजन्तु वा तीनका अङ्ग वा अङ्गबाट तयार गरिएको वस्तु तोकिए बमोजिम उपयोग, विक्री वितरण वा निकासी गर्न सकिनेछ ।

(४) उपदफा (३) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि तोकिए बमोजिमका वन्यजन्तुलाई तोकिए बमोजिमको अवस्थामा प्रदेश भित्र वा बाहिर ओसार पसार गर्न पाईने छैन ।

५५. वन्यजन्तु शिकार गर्न अनुमति दिन सक्ने : (१) प्रचलित कानून बमोजिम संरक्षित भनी तोकिएका बाहेकका वन्यजन्तुहरूलाई प्रदेश सरकारले कोटा निर्धारण गरी तोकिए बमोजिम शिकार गर्न अनुमति दिन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अनुमति सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

५६. वन्यजन्तुबाट हुने क्षति बापत राहत दिइने : (१) प्रदेश भित्र संरक्षित क्षेत्र बाहेकको क्षेत्रमा तोकिएका वन्यजन्तुको कारणले कसैको जनधनको क्षति भएमा त्यस्तो क्षति बापत पीडितलाई तोकिए बमोजिम राहत उपलब्ध गराइनेछ ।

(२) डिभिजन वन कार्यालयले मानव वन्यजन्तु द्वन्द न्यून गर्नका लागि स्थानीय तहसँगको सहकार्यमा वा आफैले समस्याग्रस्त वन्यजन्तुसँगको समस्या पहिचान गरी वासस्थानमा सुधार र व्यवस्थापनका कार्यक्रमहरू संचालन गर्न सक्नेछ ।

५७. चिडियाखाना वा प्राणी उद्यान सञ्चालन गर्न सकिने : (१) कुनै स्थानीय तहले संरक्षण शिक्षा, मनोरञ्जन, प्रजनन, वंशाणु स्रोत संरक्षण तथा अध्ययन, अनुसन्धान तथा उद्धार गरिएका वन्यजन्तुहरूको संरक्षण र व्यवस्थापन गर्ने प्रयोजनका लागि स्थानीय स्तरमा चिडियाखाना वा प्राणी उद्यान सञ्चालन गर्न चाहेमा प्रदेश सरकारले त्यस्तो अनुमति दिन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम चिडियाखाना वा प्राणी उद्यान सञ्चालन गर्न चाहनेले तोकिएको मापदण्ड पूरा गर्नु पर्नेछ र त्यस्ता उद्यानले समस्याग्रस्त असहाय, नरभक्षी, घाइते, टुहुरा र उद्धार गरिएका वन्यजन्तुको संरक्षणका लागि आश्रय स्थलको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम सञ्चालन गरिने चिडियाखाना वा प्राणी उद्यान स्थानीय तह आफैले वा कुनै संस्था, निकाय वा स्थानीय समुदायसँग सहकार्य गरी व्यवस्थापन गर्न सक्नेछ ।

(४) यस दफामा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि प्रदेश स्तरको प्राणी उद्यान प्रदेश सरकारले सञ्चालन गर्न वाधा पुग्ने छैन ।

(५) प्राणी उद्यान सञ्चालन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

५८. वन उद्यान घोषित गर्न सक्ने : (१) प्रदेश सरकारले वन, वनस्पति, लोपोन्मुख वनस्पति प्रजातिको स्वःस्थान एवं परस्थानमा संरक्षण व्यवस्थापन गरी संरक्षण शिक्षा, मनोरञ्जन, प्रजनन, वंशाणु स्रोत संरक्षण तथा अध्ययनस्थलको रूपमा राष्ट्रिय वनको कुनै क्षेत्रलाई वन वा वनस्पति उद्यान घोषित गर्न सक्नेछ ।

(२) वन उद्यान सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

५९. संरक्षित भू-परिधि घोषणा गर्न सक्ने: (१) प्रदेश सरकारले राष्ट्रिय वनको कुनै भाग र त्यसको वरपर रहेको बस्ती अन्तर्गत पाइने वन, वन्यजन्तु, पुरातात्विक, साँस्कृतिक, ऐतिहासिक, जैविक विविधता, वातावरण वा वैज्ञानिक वा अन्य विशेष महत्व भएका क्षेत्रलाई संरक्षित भू-परिधिको रूपमा घोषणा गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम संरक्षित भू-परिधि घोषणाको सूचना प्रदेश राजपत्रमा प्रकाशन गर्नु पर्नेछ ।

६०. संरक्षित भू-परिधिको व्यवस्थापन: (१) दफा ५९ बमोजिम घोषित संरक्षित भू-परिधिको व्यवस्थापन त्यस क्षेत्र अन्तर्गतका सम्बन्धित स्थानीय तह, अन्य व्यवस्थापन प्रणाली अन्तर्गतका उपभोक्ता समूह, स्थानीय समुदाय र सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयको सहभागितामा गठित संरक्षित भू-परिधि व्यवस्थापन परिषद् मार्फत गर्न सकिनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम गठित संरक्षित भू-परिधि व्यवस्थापन परिषद् एक समावेशी प्रतिनिधिमूलक संस्था हुनेछ र जसमा देहायका अध्यक्ष तथा सदस्यहरू रहनेछन्:-

- (क) सम्बन्धित स्थानीय तहको प्रमुख वा निजले तोकेको उपप्रमुख वा वडाअध्यक्ष -अध्यक्ष
- (ख) स्थानीय समुदायबाट दुई जना महिला सहित चार जना -सदस्य
- (ग) विद्यमान उपभोक्ता समूहबाट एक जना महिला सहित दुई जना -सदस्य
- (घ) सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयले तोकेको अधिकृत प्रतिनिधी -सदस्य-सचिव

(३) परिषद्को सञ्चालन विधि परिषद् आफैले तयार गरी प्रदेश वन निर्देशकबाट स्वीकृत गराउनु पर्नेछ ।

६१. संरक्षित भू-परिधि व्यवस्थापन परिषद्को काम, कर्तव्य र अधिकार: दफा ६० बमोजिम गठित संरक्षित भू-परिधि व्यवस्थापन परिषद्को काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ:-

- (क) परिषद्को सञ्चालन विधि तयार गर्ने,
- (ख) संरक्षित भू-परिधि व्यवस्थापन कार्ययोजना तयार गर्ने,
- (ग) संरक्षित भू-परिधि व्यवस्थापन कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्ने,
- (घ) वार्षिक प्रतिवेदन तयार गर्ने,

- (ड) प्रदेश र स्थानीय तहसँग समन्वय गरी संरक्षण क्षेत्र विकासको लागि स्रोत साधन जुटाउने,
- (च) पर्यापर्यटन प्रवर्द्धनका कार्य गर्ने,
- (छ) संरक्षित भू-परिधिको विकासका लागि अन्य आवश्यक कार्य गर्ने ।

६२. संरक्षित भू-परिधि क्षेत्रको कार्ययोजना: (१) संरक्षित भू-परिधि व्यवस्थापन परिषद्ले संरक्षित भू-परिधिमा गरिने कार्यहरूको व्यवस्थापनका लागि डिभिजन वन कार्यालयको प्राविधिक सहयोग र सम्बन्धित स्थानीय तहसँगको परामर्शमा तोकिए बमोजिमको कार्ययोजना तयार गरी निर्देशनालय मार्फत मन्त्रालयमा पेश गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम पेश भएको कार्य योजनामा कुनै हेरफेर गर्न आवश्यक देखेमा मन्त्रालयले निर्देशनालयमा फिर्ता पठाउन सक्नेछ र निर्देशनालयले आवश्यक हेरफेर गरी आफ्नो राय सहित पठाएपछि सो कार्ययोजना मन्त्रालयले स्वीकृत गर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम कार्ययोजना स्वीकृत गर्दा मन्त्रालयले पर्यापर्यटन तथा प्राकृतिक र संस्कृति सम्पदाको संरक्षणका लागि विशेष व्यवस्थाहरू तोक्न सक्नेछ ।

(४) उपदफा (२) बमोजिम स्वीकृत भएको कार्ययोजना डिभिजन वन कार्यालयको सहयोगमा संरक्षित भू-परिधि व्यवस्थापन परिषद्ले लागू गर्नेछ ।

(५) यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि संरक्षित भू-परिधिभित्र रहेका अन्य व्यवस्थापन प्रणाली अन्तर्गतका वनको व्यवस्थापन उपदफा (१) को कार्ययोजना अनुरूप नै गर्नु पर्नेछ ।

६३. संरक्षित भू-परिधि व्यवस्थापन परिषद्को कोष: (१) संरक्षित भू-परिधि व्यवस्थापन परिषद्को आफ्नो एउटा छुट्टै कोष हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कोषमा देहायका रकम जम्मा गरिनेछः-

- (क) नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहबाट प्राप्त रकम,
- (ख) कुनै व्यक्ति वा संस्थाबाट प्राप्त अनुदान, सहायता वा दान दातव्यका रकम,
- (ग) वन पैदावारको बिक्री वितरणबाट प्राप्त रकम,
- (घ) पर्यापर्यटन कार्यक्रमबाट प्राप्त रकम,
- (ड) जरिवानाबाट प्राप्त रकम,
- (च) अन्य कुनै स्रोतबाट प्राप्त रकम ।

(३) उपदफा (१) को खण्ड (ग) बमोजिम प्राप्त रकमको बाँडफाँड प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।

(४) उपदफा (१) बमोजिमको कूल सञ्चित रकम मध्ये पचास प्रतिशत रकम परिषद्ले संरक्षित भू-परिधि क्षेत्रको विकासमा खर्च गर्नु पर्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम खर्च गरी कोषमा बाँकी रहेको रकम परिषद्ले प्रशासनिक र अन्य विकास कार्यमा खर्च गर्न सक्नेछ ।

(६) कोष सञ्चालन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद-१२

निजी तथा सार्वजनिक जग्गामा वन विकास सम्बन्धी व्यवस्था

६४. निजी वन सम्बन्धी व्यवस्था: (१) निजी वनको धनीले आफ्नो हक भोगको जग्गामा इच्छा अनुसार वनको विकास, गैरकाष्ठ वन प्रजातिको विकास र व्यवस्थापन गर्न तथा वन पैदावारको उपयोग गर्न वा मूल्य निर्धारण गरी बिक्री वितरण गर्न सक्नेछ ।

(२) निजी वन दर्ता गराउन चाहने कुनै व्यक्ति वा संस्थाले निजी वन दर्ताको लागि डिभिजन वन कार्यालय वा सब डिभिजन वन कार्यालयको सिफारिस सहित सम्बन्धित स्थानीय तहमा निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम कुनै निवेदन परेमा आवश्यक जाँचबुझ गरी सम्बन्धित स्थानीय तहले निजी वन दर्ता गरी सोको लगत राखी तोकिए बमोजिमको ढाँचामा प्रमाणपत्र दिनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम निजी वन दर्ता गरेको जानकारी स्थानीय तहले सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयलाई गराउनु पर्नेछ ।

(५) यो ऐन लागु हुनु भन्दा अघि डिभिजन वन कार्यालयमा दर्ता भएका निजी वनको विवरण डिभिजन वन कार्यालयले सम्बन्धित स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(६) यो ऐन प्रारम्भ हुनुभन्दा अघि दर्ता भएका निजी वन धनीले आफूले प्राप्त गरेको प्रमाणपत्रको प्रतिलिपी सहित सम्बन्धित स्थानीय तहमा निवेदन दिन सक्नेछ र सम्बन्धित स्थानीय तहले त्यस्तो लगत अद्यावधिक गरी राख्नु पर्नेछ ।

(७) निजी वनको वन पैदावार उपयोगको सम्बन्धमा कुनै विवाद परेमा सम्बन्धित स्थानीय तहको निर्णय बमोजिम हुनेछ ।

(८) कसैले आफ्नो निजी वनको नाममा राष्ट्रिय वन हानी नोक्सानी गरेमा वा वनक्षेत्र अनाधिकृत रूपमा कब्जा गरेमा राष्ट्रिय वनमा कसुर गरे सरह सजाय हुनेछ ।

(९) यस ऐन बमोजिमका निजी वन राष्ट्रियकरण गरिने छैन ।

६५. निजी वनको व्यवस्थापन: (१) निजी वनको धनीले वन व्यवस्थापनको लागि सहयोग माग गरेमा सम्बन्धित सब डिभिजन वन कार्यालय वा डिभिजन वन कार्यालयले आवश्यक प्राविधिक तथा अन्य सहयोग उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

(२) निजी वनमा कुनै व्यक्ति, संस्था वा समुदायले तोकिएको मापदण्डको अधिनमा रही कृषि वन, जडीबुटी खेती तथा वन्यजन्तु पालन र प्रजनन समेत गर्न सक्नेछ ।

(३) निजी वन धनीले औषधीजन्य, सुगन्धित वा बहुउपयोगी र आर्थिक दृष्टिले तुलनात्मक लाभ भएका प्रजातिहरूको वृक्षारोपण गर्न चाहेमा तोकिए बमोजिमका सुविधा उपलब्ध गराइनेछ ।

(४) यस ऐन बमोजिम दर्ता भएका निजी वनको विकास र प्रवर्द्धनका लागि प्रदेश सरकारले तोकिए बमोजिमका सुविधा उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

६६. निजी वनको वन पैदावार ओसार पसार: (१) घरायसी प्रयोजनका लागि निजी वन रहेको स्थानीय तहबाट अर्को स्थानीय तहमा वन पैदावार ओसार पसार गर्नु पर्ने भएमा जुन स्थानीय तहबाट सङ्कलन तथा ओसार पसार गर्नु पर्ने हो सोही स्थानीय तहबाट अनुमति लिनु पर्नेछ र घरायसी प्रयोजनको लागि एक जिल्लाबाट अर्को जिल्लामा वन पैदावार सङ्कलन तथा ओसार पसार गर्नु परेमा जुन जिल्लाबाट सङ्कलन तथा ओसार पसार गर्ने हो सो जिल्लाको सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयबाट अनुमति लिनु पर्नेछ ।

(२) व्यावसायिक प्रयोजनको लागि निजी वनमा रहेका वन पैदावारको सङ्कलन तथा ओसार पसार निजी वन रहेकै स्थानीय तहमा गर्नु परेमा सम्बन्धित स्थानीय तहबाट अनुमति लिनु पर्नेछ र स्थानीय तहले त्यस्तो अनुमतिको जानकारी सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयलाई दिनु पर्नेछ । एक स्थानीय तहबाट अर्को स्थानीय तहमा वन पैदावारको ओसार पसार गर्नु परेमा सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयबाट अनुमति लिनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम व्यावसायिक प्रयोजनका लागि जडिबुटी ओसार पसार गर्दा तोकिएका प्रजातीको मन्त्रालयले एक तह प्रशोधनको व्यवस्था लागु गर्न सक्नेछ ।

६७. सार्वजनिक जग्गामा वन विकास सम्बन्धी व्यवस्था: (१) स्थानीय तहले यस ऐन बमोजिम सार्वजनिक जग्गामा वनको विकास, संरक्षण, व्यवस्थापन गर्न र वन पैदावारको उपयोग तथा बिक्री वितरण गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कामका लागि डिभिजन वन कार्यालय वा सब डिभिजन वन कार्यालयले आवश्यक प्राविधिक वा अन्य सहयोग उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(३) स्थानीय तहले स्थानीय समुदायसँगको सहकार्यमा सार्वजनिक जग्गामा वनको विकास र व्यवस्थापन गर्न सक्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम व्यवस्थापन गरेको सार्वजनिक वनबाट प्राप्त हुने लाभको बाँडफाँड सम्बन्धित स्थानीय तहको कानूनले तोके बमोजिम हुनेछ ।

(५) सार्वजनिक वनबाट प्राप्त हुने वन पैदावार एक स्थानीय तहबाट अर्को स्थानीय तहमा ओसार पसार गर्नु परेमा सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयबाट अनुमति लिनु पर्नेछ ।

६८. सार्वजनिक जग्गाका रुख हटाउने सम्बन्धी व्यवस्था: (१) सडक, नहर र बाटो किनारमा लगाइएका तथा बाटोमा छहारी पर्ने रुखहरू र चौतारा, कुलाको मुहान, धार्मिक स्थल वा यस्तै अन्य सम्बेदनशील ठाउँमा लगाइएका रुखहरू तोकिए बमोजिमको कार्यविधि पूरा गरी काटन वा हटाउन सकिनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम रुखहरू काटिए वा हटाइएकोमा उचित वृक्षारोपणको अनिवार्य व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।

६९. सहरी वनको स्थापना, विकास र व्यवस्थापन: (१) स्थानीय तहले आफ्नो क्षेत्रभित्रको सहरी क्षेत्र तथा बस्तीमा रहेका सार्वजनिक सडक, विद्यालय, धार्मिकस्थल तथा पार्क जस्ता स्थानमा रहेका जग्गा उपयोग गरी सहरी वनको स्थापना गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम स्थापना गरिने सहरी वन स्थानीय तहले तोके बमोजिम अन्य संघ संस्था वा निजी क्षेत्रसँगको साझेदारीमा विकास र व्यवस्थापन गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम स्थापना भएका सहरी वन विकासको लागि आवश्यक प्राविधिक तथा तोकिए बमोजिमका अन्य सहयोग डिभिजन वन कार्यालय वा सब डिभिजन वन कार्यालयले उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(४) कुनै व्यक्ति वा संस्थाले आफ्नो स्वमित्वमा रहेको खाली जग्गा करार गरी निश्चित अवधिको लागि सहरी वन विकासको प्रयोजनार्थ सम्बन्धित स्थानीय तह वा तोकिएको संघ संस्थालाई उपलब्ध गराउन सक्नेछ र यसरी स्थापना भएको सहरी वन कायम रहेसम्म स्थानीय तहले सम्बन्धित जग्गा धनीलाई आवश्यक सेवा सुविधा उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

(५) सहरी वनबाट उत्पादित वन पैदावारको सङ्कलन तथा ओसार पसार गर्दा सम्बन्धित स्थानीय तहको क्षेत्रभित्र भए स्थानीय तहको कानूनले तोके बमोजिम र स्थानीय तह बाहिर ओसार पसार गर्नु पर्ने भएमा सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयको अनुमति लिनु पर्नेछ ।

परिच्छेद - १३

वेवारिसी वा दरिया बुर्दी काठ सम्बन्धी व्यवस्था

७०. हकको प्रमाण नपुग भएसम्म काठ प्रदेश सरकारको ठहर्ने: (१) बगाई ल्याएको वा किनारा लागेको वा अड्केको वा डुबेको सबै काठ टाँचा निशानाहरु लागेको वा टाँचा निशाना खुर्केको वा बदलेको वा उडेको वा कुनै तरहबाट मेटिएको काठ र टाँचा निशाना नलागेका काठहरु कसैले आफ्नो हकको प्रमाण नपुन्याएसम्म प्रदेश सरकारको सम्पत्ति ठहरिनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमका काठहरु डिभिजनल वन अधिकृतले कुनै सुरक्षित स्थानमा घाटगद्दी गराउन सक्नेछ ।

७१. बेवारिसी वा दरिया बुर्दी काठको सूचना: दफा ७० बमोजिम बेवारिसी वा दरिया बुर्दी काठ घाटगद्दीमा जम्मा भएपछि त्यस्तो काठको पूरा विवरण र लगत सहितको हकदावी गर्ने सम्बन्धी सूचना डिभिजनल वन अधिकृतले डिभिजन वन कार्यालय, सम्बन्धित सब डिभिजन कार्यालय र सम्बन्धित स्थानीय तहको कार्यालयमा टाँस गर्नु पर्नेछ र त्यस्तो काठमा हकदावी गर्नेले पन्ध्र दिनभित्र आफ्नो हकदावीको सबुत प्रमाण सहितको दरखास्त सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयमा पेश गर्नु पर्नेछ ।

७२. हकदावी उपर कारवाही: (१) दफा ७१ बमोजिम कसैको दरखास्त पर्न आएमा डिभिजनल वन अधिकृतले आवश्यक तहकिकात गरी गराई दरखास्तवालाको हकदावी पुगे नपुगेको निर्णय गरी त्यसको सूचना सम्बन्धित दरखास्तवालालाई दिनु पर्नेछ र कसैको हकदावी पुगेको ठहरेमा त्यस्तो काठ जम्मा गर्न र डिपोमा ल्याउन लागेको खर्च निजबाट असुल उपर गरी काठ निजलाई नै सुम्पिदिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम डिभिजनल वन अधिकृतले हकदावी नपुगेको भनी गरेको निर्णयमा चित्त नबुझ्ने पक्षले त्यस्तो निर्णयको सूचना पाएको मितिले पन्ध्र दिनभित्र सम्बन्धित प्रदेश वन निर्देशक समक्ष उजुर गर्न सक्नेछ ।

(३) कुनै काठमा कसैको हकदावी अस्विकार गरेको वा त्यस्तो काठ रोकेको वा हराएबाट हुन गएको नोक्सानीको हर्जाना प्रदेश सरकार वा सम्बन्धित डिभिजनल वन अधिकृतबाट दावी गर्न पाइने छैन ।

(४) कसैको हकदावी नपुगेका बेवारिसी वा दरिया बुर्दी काठहरु डिभिजनल वन अधिकृतले तोकिए बमोजिम बिक्री वितरण गर्न सक्नेछ ।

परिच्छेद-१४

अपराध र दण्ड सजाय तथा कसुरको जाँचबुझ र कार्यविधि सम्बन्धी व्यवस्था

७३. अपराध र दण्ड सजाय तथा कसुरको जाँचबुझ र कार्यविधि: (१) यस ऐन बमोजिम वा प्रचलित संघीय वन ऐन बमोजिमको कसुर अपराधमा प्रचलित संघीय वन ऐनमा व्यवस्था भए बमोजिम दण्ड सजाय हुनेछ ।

(२) यस ऐन बमोजिम वा प्रचलित संघीय वन ऐन बमोजिमको कसुर अपराधमा कसुरको जाँचबुझ र कार्यविधि प्रचलित संघीय वन ऐनमा व्यवस्था भए बमोजिम हुनेछ ।

(३) यस ऐन बमोजिम वा प्रचलित संघीय वन ऐन बमोजिम एक वर्षसम्म कैद सजाय हुने कसुर सम्बन्धी मुद्दाको अनुसन्धान तथा तहकिकात प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी तोकेको प्रदेश सरकारको कर्मचारीले गर्नेछ ।

(४) प्रदेश सरकारले यो ऐन बमोजिम वा प्रचलित संघीय वन ऐन बमोजिमको कसुर अपराधमा वरामद भएको कुनै वनस्पति तथा वनस्पति स्रोतलाई शैक्षिक तथा वैज्ञानिक अध्ययन, अनुसन्धान वा औषधीजन्य प्रयोग वा धार्मिक कार्यका लागि सार्वजनिक संस्था वा निकायलाई उपलब्ध गराउन वा नष्ट गर्न सक्नेछ ।

परिच्छेद-१५

विविध

७४. वातावरणीय सेवाको व्यवस्थापन: वनबाट प्राप्त हुने वातावरणीय सेवाको व्यवस्थापन, उपयोग तथा लाभांश सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।
७५. प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउने: कुनै उपभोक्ता समूह, पट्टावाला, धार्मिक निकाय, समूह वा समुदाय वा निजी वनको धनीले वन विकास र संरक्षणको लागि कुनै प्राविधिक सहयोग माग गरेमा डिभिजन वन कार्यालयले त्यस्तो प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।
७६. वन पैदावारमा आधारित उद्योगको दूरी सम्बन्धमा: वन पैदावारमा आधारित उद्योग र वनक्षेत्र बीचको दूरी तोकिए बमोजिम हुनेछ ।
७७. वन पैदावारमा आधारित उद्योगले जानकारी गराउनु पर्ने: कच्चा पदार्थको रूपमा वन पैदावार प्रयोग गर्ने उद्योगले उद्योग सञ्चालन गर्नु पूर्व सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयमा व्यावसायिक सम्भाव्यता तथा उत्पादन गर्ने वस्तु र सेवाको बारेमा जानकारी गराउनु पर्नेछ ।
- तर प्रचलित औद्योगिक व्यवसाय सम्बन्धी कानून बमोजिम स्थापना भै संचालनमा रहेका लघु उद्यम र घरेलु उद्योगको हकमा यो दफा लागू हुने छैन ।
७८. प्रतिबन्ध लगाउन सक्ने: प्रदेश सरकारले प्रदेश राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी जैविक विविधता र वातावरण संरक्षणको प्रयोजनको लागि तोकिएको वन पैदावारको प्रदेश भित्र सङ्कलन, कटान, उपभोग, ओसार पसार, बिक्री वितरण वा प्रदेश बाहिर निकासीमा प्रतिबन्ध लगाउन सक्नेछ ।
७९. असल नियतले काम गरेकोमा बचाउ: यस ऐनले दिएको अधिकारको प्रयोग असल नियतले गरेकोमा कुनै पनि सरकारी कर्मचारी व्यक्तिगत तवरले उत्तरदायी हुने छैन ।

८०. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन: (१) मन्त्रालयले यो ऐन बमोजिम हुने वनको संरक्षण, विकास र उपयोग सम्बन्धमा समय समयमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्न सक्नेछ र त्यस्तो प्रतिवेदन सार्वजनिक गर्नु पर्नेछ ।

(२) निर्देशनालयले प्रदेशभित्रको वन व्यवस्थापनका सम्बन्धमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरी मन्त्रालय समक्ष प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्नेछ ।

(३) डिभिजनल वन अधिकृतले आफ्नो कार्य क्षेत्रभित्र भएका वन विकास र व्यवस्थापन सम्बन्धी क्रियाकलापहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरी निर्देशनालय तथा मन्त्रालय समक्ष प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्नेछ ।

(४) अनुगमन तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

८१. सुराकीलाई पुरस्कार दिने: यस ऐन बमोजिम कसुर हुन लागेको सुराक दिने वा अपराधी पक्राउ गर्न सहयोग गर्ने संस्था वा व्यक्तिलाई कसुरदारलाई हुने जरिवानाको दश प्रतिशत रकम पुरस्कार स्वरूप दिइनेछ ।

८२. राहत सम्बन्धी व्यवस्था: वन संरक्षण, व्यवस्थापन तथा विकास सम्बन्धी कुनै कामको सिलसिलामा कुनै उपभोक्ता, श्रमिक वा कर्मचारी घाइते भएमा वा मृत्यु भएमा तोकिए बमोजिम राहत दिइनेछ ।

८३. अधिकार प्रत्यायोजन: कुनै निकाय वा अधिकारीले यस ऐन बमोजिम आफूलाई प्राप्त अधिकार आफू मातहतका कुनै निकाय वा अधिकारीले प्रयोग गर्न पाउने गरी प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ ।

८४. नियम बनाउने अधिकार: यस ऐनको उद्देश्य पूर्ती गर्नका लागि प्रदेश सरकारले आवश्यक नियमहरू बनाउन सक्नेछ ।

८५. कार्यविधि र निर्देशिका बनाउन सक्ने: यो ऐन तथा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमावलीको कार्यान्वयन गर्न प्रदेश सरकारले आवश्यक कार्यविधि वा निर्देशिका बनाई लागू गर्न सक्नेछ ।

८६. प्रचलित कानून बमोजिम हुने: यो ऐनमा लेखिए जति कुरामा यसै ऐन बमोजिम र अन्यमा प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।

८७. बचाउ : (१) यो ऐन प्रारम्भ हुनुभन्दा अघि संघीय वन ऐन, २०४९ उक्त ऐन बमोजिम बनाईएका नियम वा निकालिएका आदेश अन्तर्गत प्रदेश सरकार वा मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालयद्वारा गरिएका काम कारवाही यसै ऐन बमोजिम भए गरेको मानिनेछ ।

(२) प्रचलित संघीय कानून बमोजिम भएका र प्रदेश अन्तर्गत कार्य सम्पादन गर्ने गरी हस्तान्तरण भई आएका कार्यहरूको हकमा यसै ऐन बमोजिम भए गरेको मानिनेछ ।